

uporedni prikazi različitih tradicija u promišljanju mira

dragan r. simić

1) TEŠKOĆE POJMOVNOG ODREĐENJA KATEGORIJE MIR

Jedan od temeljnih zahteva naučnog pristupa predmetu istraživanja je, svakako, i prethodno razvenčavanje značenja kategorija i pojmova koje ćemo upotrebiti da bismo nešto tvrdili ili opovrgli. Mnogo je razloga za ovakvo postupanje kada je u pitanju istraživanje sa naučnim pretenzijama, ali, budući da ne želimo da se podrobnije bavimo metodologijom društvenih nauka, naglasimo samo neke.

Pre svega, da bismo zadovoljili zahtev za preciznošću i jasnošću, nužno je istaći u kom značenju i sa kojim značenjskim implikacijama koristimo ključne pojmove u našem radu. Poznato je da razne reči i pojmovi u različitim govornim kulturama i socijalnim sredinama imaju mnogostruk i drugačiji sadržaj.

Značenje se, takođe, menja i kad se menja društveni nivo komuniciranja, bilo da je reč o različitim stepenicama socijalne piramide nekog društva ili o nejednakim obrazovnim nivoima onih koji se služe pomenutim pojmovima.

Tako jedan pojam ima u govoru veliki broj značenja koja su često suprotna. Kao posledica, neretko se događaju potpuno oprečna tumačenja istog lingvističkog materijala, čime je onemogućeno najjednostavnije sporazumevanje. U toj situaciji rasprava i razumevanje započinju i završavaju u rukavcima i meandrima jezika, kao osnovnog oruđa sporazumevanja u bilo kom konkretnom društvu. Zbog nepreciznosti i nejasnoća koje se manifestuju u difuziji značenja i u razudjenosti i razobručenosti obuhvata pojedinih pojmova, najveći problemi u univerzalizaciji i standardizaciji jezika nastaju upravo onda kada se treba sporazumevati sa drugim, različitim govornim područjima.

Prema tome, zahtev za univerzalnim značenjem, takode mora biti ispoštovan. Drugim rečima, naučni tekst imanentno nastoji da smanji prostor proizvoljnosti, subjektivnosti i različitim tumačenjima. Upravo zbog potrebe za egzaktnim dokazima, najpribližniji ovim zahtevima je jezik matematike i logike. Nauka o društvu, međutim, uprkos potrebi zadovoljavanja zahteva za intersubjektivnom proverljivošću svojih sudova, ne može zbog prirode predmeta koji **proučava da izvrši toliku redukciju.**

Društvene pojave i fenomene, u celini, nije moguće kvantifikovati i grafički prikazivati; u najboljem slučaju to je misleno u samo nekim dimenzijama predmeta koji proučavamo ili u pojedinim fazama istraživanja. Prenaglašavanje značaja egzaktnih činjenica vodi u vulgarno pojednostavljanje i odvlači istraživanje na teren epifenomenalnih karakteristika.

O metodskim aporijama biheviorizma ćemo detaljnije govoriti kada budemo razmatrali oslanjanje Johana Galtunga na metodske postupke ovog načina mišljenja. Uz već poznatu pohvalu da je društvenu nauku priveo realnosti iz teorijskih intermundija, biheviorizmu se može opravdano prigovoriti, što je uostalom i Galtung uočio, isključivost i neopravdano preneglašavanje jednog pristupa, koji je neophodan ali ne i dovoljan za sveobuhvatnu analizu fenomena mira.⁶⁾

Konačno, svi pojmovi ili kategorije su vremenom menjali neka od svojih značenja, ili dobijali nova, drugačija, tako da se i istoričnost, kada se prave uporedna razmatranja, mora uzeti u obzir.

Središnja kategorija našeg istraživanja je MIR. Teško je oteti se magijskom prizvuku koji ova reč ima dok je izgovaramo. Skoro iracionalno i morfološki neartikulirano mir ima, kako bi kineski filozofi rekli, »dah božanskog vetra«⁷⁾, »nečega što u svoj svojoj punoći, ontosu, nije nikad bilo, nije sada, niti će ikada biti«⁸⁾. Pa ipak, gotovo da nema velikog mislioca da nije u ime mira i njemu u slavu nešto napisao, izvajao, naslikao, komponovao . . .

Iako su ljudi i narodi, a i čovečanstvo u celini, kako to primećuje Viljem Džemes (William James), postigli deo svog identiteta kroz rizike, slavu i agoniju svojih ratova, još je Hesiod tvrdio da je spokojni i konstruktivni rad, kao pretpostavka ljudske sreće, moguć samo u stanju mira.

Ako se izdignemo iznad ovakvih emotivnih reagovanja na pomenu reči mir, koja »sprečavaju poštnu raspravu o problemu«⁹⁾ uočićemo značajne razlike u upotrebi ovog termina. Te razlike se uglavnom ispoljavaju u odnosu na nivo koji imamo u vidu kada koristimo ovaj pojam.

Antički mudraci su razmatrali mir u vezi sa načinom postizanja vrline i čovekove unutrašnje duševne harmonije — tzv. »ataraksije duše«. Čovek postiže vrlinu, tj. sreću, tek kad ostvari unutrašnji mir, tvrdnja je sa kojom su saglasne gotovo sve škole mišljenja stare Grčke i Rima. Čovek postiže vrlinu i onda kada živi u skladu sa prirodom i oslobođen straha od smrti i bogova.⁹⁾

Značenje pojma mir, kao odnosa između organizovanih ljudskih zajednica, naroda i država, je posebno razmatrano. Najčešće se mir mislio u dijalektičkom paru rat-mir, gde se stanja sukoba smenjuju razdobljima mirnih odnosa. Dugo, nakon antičkog doba, skoro do naših dana, mir se jednostrano pojmovno određivao kao nepostojanje neposrednog fizičkog sukoba, bez posebnog ulaženja u kvalitet odnosa kojih često, zapravo, nije bilo u periodima kada je oružje mirovalo. Takvo negativno određenje pojma mir, ustvari je značilo statičnost, mirovanje, nasuprot pokretu, promenama.

Na ovaj način značenjski dimenzionirajući pojam mir, veliki broj antičkih mislilaca je smatrao da su ratovi unutar poznatog civilizovanog sveta, koji nije prelazio granice grčkih, helenskih gradova — država i granice rimske imperije nepoželjni, i da ne doprinose snaženju duha pojedinca i zajednice, i ne oplemenjuju ih retkim vrlinama; nasuprot tome, ratove sa varvarskim narodima su smatrali poželjnim, i pripisivali im sve gore pomenute atribute, odobravajući pri tom institut kavaj je PAX ROMANA.

Mir unutar društva kao uslov njegovog razvoja je, takođe nivo koji je razmatran i kod antičkih filozofa, ali i u svim narednim mišljenjima mira o kojima ćemo docnije govoriti¹⁰⁾.

Govoreći o tri nivoa razmatranja mira, ipso facto smo podcrtali nemogućnost izučavanja ovog fenomena sa stano- višta bilo koje pojedinačne nauke; da bi se domislio ovaj problem sa čovekom kao središtem, kako su postupali još epiku- rejci i stoici, neophodni su uvidi iz uglova antropologije i psi- hologije; političke sociologije za odnose društvenih slojeva, i konačno nauke o međunarodnim odnosima i filozofije za nivo odnosa naroda i država, kojem dajemo prioritet u ovom radu.

Neophodno je istaći da će ostali nivoi razmatranja mira i odnosa koji utiču na mir (odnos racionalnog i iracionalnog u čoveku; u skladu ID-a, EGA i SUPER-EGA, instikti, odnos kul- ture i nagonskog, pojava kolektivne agresije, odnosi u temelj- nim institucijama društva — braku i porodici, nasilje i teroriz- zam) dobiti prostor srazmeran uticaju na međunarodne od- nose; kada smo govorili o odlikama Peace Research-a, već smo naglasili da je izučavanje rata i mira zbog složenosti predmeta veoma teško valjano izvesti bez učešća gotovo svih društvenih i nekih prirodnih nauka i, napokon, bez filozof- skog uopštavanja na ovaj način dobijenih saznanja.

Budući da ovaj rad ima naučne pretenzije, makar i kao korektna deskripcija, ovom prilikom ćemo izostaviti nabraja- nje korišćenja pojma mir kao pesničke figure, metafore, razli- čita literarna doživljavanja i kolokvijalne, žargonske upotrebe reči mir. Ovo napominjemo zato što jedan broj autora, kada direktno ili indirektno govori o miru, ne pravi razliku između naučne analize i subjektivnog, ditirambskog doživljaja mira¹¹⁾.

Dalje, nastojećemo da dokažemo da se mir ne može up- rošćeno određivati samo kao stanje, cilj, vrednost ili proces, nego, upravo kumulativno u svim pomenutim dimenzijama. Mir je cilj-vrednost kojoj se teži, ali i istovreme- no vrednost svih vrednosti, uslov ostvarenja slobode, pravde i humanizma. Mir se može i mora misliti kao proces jer omogu- čava saradnju, integraciju, dakle aktivnost, kretanje; naravno, i ratovi su često ubrzavali odvijanje pojedinih istorijskih doga- daja i donosili slobodu potlačenima; o pozitivnoj ulozi rata u »očuvanju zdravlja duha naroda«¹²⁾ je pisao veliki broj mislila- ca.

6) O tome Galtung govori detaljno u: Johan Galtung, Positivism and Dialectic: A Comparison, To appear as Chapter 8 in Methodology and Ideology, Copenhagen: Christian Ejlertsen, 1976.

7) Ju-Lan, Fung, Istorijska kinseka filozofija, Nolit, Beograd, 1983.

8) Bubanja pavel B., Filozofija mira, Kruševac, 1987, str. 17.

9) Mendlowitz, Saul H., Models of World Order, International Security Systems: Concepts and Models of World Order, ed. Richard B. Gray, Itasca, Ill., e. Peacock Publishers, INC, 1969, preuzeto iz časopisa »Polja«, br. 361, 1989., prevod: Jelica Stefanović

9) Seneka, Lucije Anej, Pisma prijatelju, Matica Srpska, Novi Sad, 1973.

10) Veliki broj filozofa i mislilaca je, zapravo, prvenstveno razmišljao o ustanovljenju mira unutar svojih društava koja su najčešće bila etnički i kulturno istovrsna; tek nakon toga su se bavili mogućnostima prevazi- laženja sukoba u odnosima različitih etničkih grupa ili država

11) npr. Bubanja, Pavel B., Filozofija mira, Kruševac, 1987.

12) Hegel, DE Berk, De Bonal, Niče itd.

U naše vreme, kada je moguć istovremeni homocidi i suicid čovečanstva, sve manje ljudi smatra da je »rat svemu kralj«. Razrešenja suprotnosti koje su prirodene svakom društvenom organizmu ponaosob i međunarodnoj zajednici kao celini, moraju se tražiti izvan dosadašnjeg načina uređivanja odnosa između država i naroda; u naporima da se dode do takvih modela koji bi obezbeđivali mirno rešavanje sporova, istraživanje mira ima vidno mesto; saznanje da su sukobi interesa neizbežni na svim nivoima odnosa, što, uostalom, govori i Sejmor Lipset kada tvrdi da je »konflikt životni sok demokratske«, predstavlja graničnu liniju između idealističkog mišljenja mira i razmatranja koje uvažava realne okolnosti društvenih odnosa. Mir se, prema tome, ne može misliti kao zaledivanje i konzerviranje odnosa, već kao proces i aktivnost koji stvaraju uslove upravo za rascvat najraznovrsnijih vidova odnosa pojedinaca i naroda.

Ništa manje, nejasnoće se javljaju kada treba vremenski i prostorno odrediti kategoriju mir. Dileme koje su najčešće prisutne, javljaju se kao posledica nepreciznosti u analizi vremena na koje se misli i prostora (društva) koji je obuhvaćen. Istraživači ne smeštaju konkretno svoje predložene modele odnosa, tako da uprkos uvažavanju realnih odnosa i egzaktnim pokazateljima, veliki broj ovakvih predloga ima utopijske elemente, što konačno i govori da je prognoza u društvenim naukama nužno protkana voluntarizmom i idealizmom. Na neke, ovako projektovane modele međunarodnih odnosa, pored Galtungovog, detaljnije ćemo se osvrnuti kasnije.

Uprkos svemu napred rečenom, kao i naporu istraživača mira da novo mišljenje ove kategorije ozbilje egzaktnim, scientističkim pristupom i liše ga idealizma i praktične nedelotvornosti, ostaje da se konstatuje da su teorijsko-filozofsko uopštavanje i smela imaginacija sastavni deo mišljenja koje osim deskripcije ima ambiciju da otkriva novo. Pristup miru Johana Galtunga potkrepljuje ovaj stav o potrebi da se metodološki sveobuhvatno, pride ovako sadržajno i značenijski razuzdanom pojmu koji se presudnije od bilo kog drugog pojma tiče čoveka i društva¹³.

UPOREDNI PREGLED PROMIŠLJANJA MIRA U RAZLIČITIM KULTURAMA I ISTORIJSKIM RAZDOBLJIMA

Budući da smo u prethodnom delu rada pokušali da ukazemo na neka ograničenja koja ovako ambiciozan zahvat nužno sobom nosi, ipak ćemo, ukratko, prikazati po našem mišljenju glavne revire iz »zlatnog rudnika promišljanja mira¹⁴«, koji nam je ostavljen u nasleđe.

Ulazimo u ovaj uporedni prikaz različitih promišljanja mira, svesni mogućih opravdanih prigovora da to činimo iz ugla gledanja zapadno-evropske tradicije i kulture, njenog načina razumevanja i tumačenja ključnih kategorija, nastalih i korišćenih u drevna vremena, ali i svesni potrebe da se kritički vrednuje ova nezaobilazna zaostavština ljudskog duha. Svakako, ne malu teškoću, stvarače pokušaj da se izvrši scientistička redukcija misaonih koncepata i oni ukalupe u naučnu metodologiju istraživanja i tumačenja; pretežan broj ovih promišljanja ima naglašenu ili religijsku notu.

Najčešće je nemoguće izvršiti bilo kakvo grubo interdisciplinarno katalogizovanje ovog misaonog fonda, on je značenijski difuzan, pre sugestiv i fragmentaran, nego sistematičan i standardizovan; subjektivan i metaforičan, pre nego objektiv i precizan.

Može se konstatovati da su takva promišljanja mira, u najvećoj meri, spontani rezultat, nektar, čovekovog duhovnog napora da filozofski, logički, umetnički i metafizički rastumači datost, a zatim njegovog nastojanja da utiče na realne odnose.

Konačno, ne postoji opšte, apsolutno mišljenje izvan stvarnog, realnog sveta i odnosa koji u njemu vladaju; tako i svako od promišljanja kojim ćemo se baviti nosi žig duhovnog ambijenta u kojem se formiralo kao posledica raznovrsnih uticaja.

Savremeni istraživači mira, i pored toga što s pravom ukazuju na nedelotvornost ovih »grancioznih koncepata mira¹⁵«, ističu značaj »pouka prošlosti koje predstavljaju veoma koristan vodič¹⁶« za svako ozbiljno mišljenje mira.

RANOHRISĆANSKA TRADICIJA

U istoriji evropske civilizacije razdoblje ranog hrišćanstva je vremenski omeđeno početkom nove ere i Milanskim ediktom cara Konstantina kojim se hrišćanstvo sankcioniše kao državna religija Rimskog carstva.

O nekakvom posebnom, sistematskom promišljanju mira nema ni govora; mir se ne razmatra racionalno ili filozofski, već gotovo isključivo u okviru hrišćanskih, religijskih svetoznora tako je jedini i osnovni izvor za analizu ranohrišćanskog promišljanja mira Novi Zavet. Uostalom, i svaka druga misao toga doba bila je nužno religijska, osim, ako izuzmemo sve one koji nisu prihvatili verovanje u inostrana bića.

Vrhovna vrednost kojoj čovek treba da teži, prema hrišćanstvu, je odana vera i boga i Isusa Hrista. Mir u odnosima ljudi sledi kao posledica ispravnog odnosa prema bogu, i njegove uspostavljanje ne zavisi od čoveka. Prema ovoj veroispovesti, Isus zagovara uspostavljanje tzv. »Novog poretka« ili »Božjeg kraljevstva¹⁷«, ali ne na zemlji, tako da ovakve stvarne konstrukcije ne dotiču realan, materijalan svet.

Prema tome, mir po hrišćanskoj tradiciji nije odnos koji se uspostavlja u stvarnom životu i među ljudima; svi su jednaki pred bogom u patnjama koje moraju da podnesu u »dolini suza«, kako bi u zagrobnom životu otišli u raj. Mir bi se na ovaj način mogao odrediti kao »sinonim i otelovljenje aktivne dobre volje, samopožrtvovanja i ljubavi prema bližnjem¹⁸«.)

Hrišćanstvo kao religija, nastala u određeno vreme i na relativno malom geografskom području, oduvek je imala univerzalističke pretenzije; svi narodi i ljudi su bili njeni potencijalni vernici. Za razliku od Hebrejske tradicije, bar do Milanskog edikta 313 g. n. e., hrišćanstvo nema svoj »odabrani narod« i posebne institucije koje zagovaraju i šire ovu religiju. Mir s bogom, pa prema tome i najveća vrlina, jednostavno je dostizana upražnjavanjem hrišćanske vere.

Ulogu »izabranog naroda« u hrišćanstvu je preuzela, nakon nekoliko vekova, crkva kao božji namesnik na zemlji. Veoma dugo u evropskoj istoriji, ključevi rata i mira unutar hrišćanskog sveta, i rata sa »nevernicima«, bili su u rukama crkve i njenih velikodostojnika.

Iako nije nikad formalno napustila stanovište da na nasilje treba odgovoriti trpljenjem tj. postavljanjem drugog obraza, crkva je kroz istoriju bila inspirator i duhovni vođa mnogih ratova. Mir je bio rezervisan samo za one unutar »hrišćanskog stada«, i to u meri u kojoj je to stado pokorno služilo bogu, tj. njegovom namesniku na zemlji — crkvi.

Hrišćanstvo je nakon Milanskog edikta, prestalo da bude naklonjeno narodima koji su nastanjivali periferiju i udaljene provincije Rimskog carstva — ratove sa inovercima je i doktrinarno odredila kao pravedne ratove (justum bellum).

Ovakva stajališta su imala uticaj na ljudsko mišljenje u toku mnogo vekova, sve do našeg doba. To nije čudno, ako se zna da duhovna zgrada evropske civilizacije počiva na temeljima hrišćanstva. Drugačiji prilazi problemu mira su pre bili izuzetak nego pravilo; crkva je dugo odolevala naletima laičkog mišljenja, da bi napokon, posle Novog veka, renesanse i buržoaskih revolucija religijski um ustuknuo pred racionalnim mišljenjem.

HEBREJSKA TRADICIJA

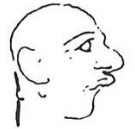
Koreni hebrejske tradicije se gube u tami vekova koji su prethodili hrišćanstvu. Proučavanje ove religije predstavlja, svakako, nezaobilazan napor ako želimo da dođemo i razumemo našu, evropsku civilizaciju. Hebrejstvo je tesno ispreplelo, kroz stolecia svog postojanja, verovanja, dogme i običaje sa hrišćanstvom na tlu Evrope. Ova upućenost dveju velikih konfesija jedna na drugu, naravno, ne proističe samo iz života na istom prostoru; uprkos pojedinim potpuno suprotnim stavovima, zbog kojih su i zauzimale različite plodove u osnovi jedne civilizacije, hebrejstvo i hrišćanstvo su nazivali dodirne tačke svojih učenja što je i predstavljalo osnovu za njihovo uporedno postojanje. Posle dva milenijuma, ostale su iste razlike u ovim dvema tradicijama, tako da je, između ostalog, i to razlog zasebnog proučavanja hebrejskog promišljanja mira.

Balje, budući da je »prvobitno hrišćanstvo, ustvari preoblikovano židovstvo, upravo kao što je protestantizam bio najpre pokret preobražaja unutar crkve¹⁹«, današnje hrišćanstvo i ova religija uopšte, je nastala u krilu hebrejstva.

Uprkos ovim činjenicama, verska netolerantnost je učinila da se Jevrejima prizna punopravno građanstvo u evropskim zemljama tek u XIX veku. Time, naravno, nije ugušen antisemitizam u mnogim evropskim narodima, o čemu svedoči potonja istorija međunarodnih odnosa na našem kontinentu. Vezu između demokratskog duha jednog naroda i snosljivosti i tolerancije za druge vere, nacije i rase, naposljetku za drugačije mišljenje, često je isticao Zan-Pol Sartr, govoreći da stepen zrelosti i prosvetlosti jedne društvene zajednice, stoji u upravnoj srazmeri sa njihovim odnosom, kad je reč o Evropi, prema Jevrejima. Pojam »shalom« na hebrejskom znači mir, ali ne između ljudi i naroda, već odnos Jehove i »izabranog naroda«, ugovor koji će pre ili kasnije doneti sveopštu pravdu i napredak. Ovo je, verovatno, najuže i najisključivije određenje pojma mir.

Sporazum između Jehove i njegovog »izabranog naroda«, ne može biti proširen na druge ljude i narode. Hebrejska religija nema ambicije da bude univerzalna, jer tada protivreči svojoj suštini. Prema njoj, Jehova je plemenski bog, a njegov narod najbolji od svih. Iz izabranog naroda izrasta »božanski princ«, vladalac, koji prema jevrejskim svetim knjigama »rešava nesporazume nacije«, »uređuje mnoge ljudske probleme²⁰« i na taj način uspostavlja mir u svom narodu. Taj »božanski heroj«, »otac za sva vremena« i »princ mira«, mir name-njuje samo jednom narodu. Prema hebrejskoj tradiciji opšti mirovni poredak moguće je ustanoviti pod upravom »izabranog naroda«. Takva piramidalna struktura mira pretpostavlja prethodno prihvatanje od strane ostalih naroda, povlašćenog položaja jednog naroda. Mir, prema tome, nije neposredan odnos naroda, rasa i jezika, nego nešto što proističe iz verne službe bogu — Jehovi, »božanskom princu«, »izabranom narodu«; zabrana ubijanja se odnosi na lične sukobe, dok je dopušteno organizovano nasilje kakav je rat.²¹)

(nastaviće se)

13) O ovakvom metodskom pristupu Galtung govori u nekoliko svojih studija: Johan Galtung, *Theory and Methods of Social Research*, Oslo; Universitetforlaget London, George Allen (Unwin) LTD New York, Columbia University Press, 1967.; Johan Galtung, *Postivism and Dialectics: A Comparison*, To appear as Chapter in *Methodology and Ideology*, Copenhagen: Christian Ejlertsen, 1976.
14) Johan Galtung, *Social Cosmology and The Concept of Peace*, Chair in Conflict and Peace Research, University of Oslo, Alfaz del Pi, September, 1978, str. 1.

15) Ibidem, str. 1.
16) Ibidem, str. 1.
17) Ibidem, str. 4.

18) A. C. Boudzuet and K. Satichidananda Murty, *Studies in the Problems of Peace*, Asia Publishing House, Bombay, 1960, str. 39.

19) Rassel, Bertrand, *Mladost Zapada*, Zagreb, 1977, str. 128.

20) Johan Galtung, *Social Cosmology and The Concept of Peace*, Trends in Western Civilization Program, No 16, Chair in Conflict and Peace Research, University of Oslo, Alfaz del Pi, September, 1978, str. 3.

21) Ibidem, str. 4.
22,23) Toynebee, Aronld J., »Islam and West«, iz zbirke predavanja »The World and The West«, London, 1953, str. 179.

24) A. C. Boudzuet and K. Satichidananda Murty, *Studies in the Problems of Peace*, Asia Publishing House, Bombay, 1960, str. 44.

25) Johan Galtung, *Social Cosmology and The Concept of Peace*, Chair in Conflict and Peace Research, University of Oslo, Alfaz del Pi, September, 1978, str. 3.

